

Сучасна профорієнтаційна робота та особливості її запровадження в сучасній шкільній освіті

Куліненко Л.Б.,
д.філософ.н., проф.,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна

Анотація. Стаття присвячена проблемі свідомого вибору старшокласниками майбутньої професії техномічного типу. За результатами факторного аналізу найбільш чутливим показником попереднього професійного вибору визначена “усвідомленість майбутньої професії”. З’ясовано, що завдання профорієнтації на техномічні професії важливо ставити не стільки в аспекті попередньої підготовки до професії, скільки в напрямку глибокої рефлексивної проробки змісту діяльності, власних можливостей і соціального професійного проектування.

Ключові слова: „готовність до вибору професії”, “професійна орієнтація”, “параметри оцінки ефективності професійної орієнтації”, “адекватність вибору техномічної професії”, “референтність чинника вибору техномічної професії”, “модель профорієнтації на техномічні професії”

Modern Professional Orientation Work and Features of Its Introduction in Modern School Education

Kulinenko L. B.
Doctor of Philosophy, Professor
Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine

Abstract. This article is devoted to the problem of the formation of readiness of the junior pupils to the realized choice of the future trade such as “the man–engineering”. The method of the technique professional orientation of the junior pupils was modified with the help of the usage of the modular approach (motivated, information, diagnostic, projective). According to the result of the factor analysis, the most sensitive indicator of the preliminary professional choice is determined by “the realization”. The interpretation of the result received in the course of experimental research allows us to compare the pedagogical condition of the professional orientation and its efficiency.

Key words: “Readiness of the junior”, “professional orientation”, “parameters of an estimation of efficiency of professional orientation”, “adequacy of a choice technique of a trade”, “referent of the factor of a choice technique of a trade”

Вступ

Сучасний розвиток України в ракурсі її ефективного входження у світовий простір в нових правових, матеріально-технічних умовах ставить певні пріоритетні напрямки включення молоді у розбудову держави, серед яких провідне місце займають технічні галузі.

Виходячи з надбань науково-виважених позицій, технічні галузі розглядаються в цілісному і складному комплексі з активним включенням людини та її основних характеристик, які дозволяють розглядати діапазон професій за типом людина-техніка. Разом з тим, особливості становлення особистості старшокласників і, перш за все розвиток широкого діапазону індивідуальних і соціальних мотивів трудової діяльності, мотивів результативного і процесуального плану діяльності; характеру допомоги у

визначені об'єктивних цілей праці, формування уміння враховувати умови праці; визначення основних цілей вимагає ґрунтовного дослідження педагогічних умов, які задовольняють вимоги щодо виваженого здійснення вибору.

Відомо, що існує широкий діапазон досліджень пов'язаних з вибором професії, але всі питання ставились не в педагогічній площині, а в рамках теорії виховання і виступали як її складова, що одержала трактування в професійній орієнтації.

Саме даний напрямок містить обґрунтовані дані щодо системи впливу на вибір професії відповідно до здібностей, нахилів і ринку праці. Дослідження Ф.Парсонса, С.Фукоями, Д.Сьюпера, М.Пряжнікова, Є.Клімова, Б.Кулагіна, О.Слісєєва, В.Ядова, Д.Тхоржевського, В.Симоненка та інших довели, що традиційне управління профорієнтацією учнів реалізується через змістовний контроль за базовими професійно-пропедевтичними, профільними знаннями та практичними вміннями.

При цьому забезпечуються певні підстави для прогнозу вибору подальшого професійного життєвого шляху, опанування фахом, включення до активного соціального життя. Показано, що функціональна роль професіоналізму людини, яка працює з технікою, є очевидною. Як свідчать спеціальні дослідження у цій галузі (М.Мусалієв, Н.Ніфонтов, А.Фурман, П.Юцявичене), нині бракує науково обґрунтованої і практично вивіреної системи профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі, в якій чітко визначалась би підсистема профорієнтації, зокрема на технічні професії. У зв'язку з цим постає комплекс взаємопов'язаних педагогічних проблем профорієнтаційного змісту.

Актуальність означеної проблеми підсилюється наявністю опосередкованого фактора інтенсивного розвитку України, яким виступає кадрове забезпечення сектору економіки. Разом з тим, за результатами проведених педагогічних досліджень (Т.Кларін, В.Беспалко, А.Фурман, П.Юцявичене, І.Якиманська, І.Бех, М.Мусалієв, М.Ніфонтов, І.Кон та інші) соціально престижними у даний час виступають професії нематеріальної сфери виробництва, саме тому у контексті вищезазначеного підвищується соціально-економічна роль групи професій типу "людина-техніка", що забезпечують економічне зростання України. Серед основних питань, які потребують педагогічного дослідження можна виділити такі, як: умови здійснення профорієнтації в окремому напрямку (технічні професії); - вплив навчання на вибір старшокласників як суб'єктів безпосереднього професійного вибору; - вимоги до сучасного етапу соціально-економічного розвитку; - зразок використання сучасних психолого-педагогічних підходів і т.п.

Результати та дискусія

Соціалізація юнацтва, входження до соціально активного життя після завершення шкільного навчання є важливим етапом, в якому свідомий вибір професії має вирішальне значення. Саме глибоке усвідомлення цього етапного моменту в житті, своїх можливостей, намірів, шляхів їх вирішення в сучасному суспільстві, свідомо сумлінна підготовка до майбутнього життя є умовою особистісного розвитку. Педагогічне забезпечення свідомого вибору професії відіграє все більшу роль у реалізації особистісно зорієнтованого підходу до виховання старшокласників.

Підйом виробництва в сучасному суспільстві пов'язаний із забезпеченням всіх сторін праці. Разом з цим, провідним напрямком є робота у системі "людина-техніка". Опитування школярів та молоді щодо вибору майбутньої професії свідчить про те, що серед інших професій типу "людина – техніка" не є найпрестижнішими.

Метою нашого дослідження було виявити, яким чином можна забезпечити свідомий вибір професій даного типу старшокласниками, виявити мотиви, що є найважливішими для їх рішень, з'ясувати педагогічні умови, за яких старшокласники

вибиратимуть життєвий шлях, пов'язаний з технікою і відповідною професією. Аналіз наукової літератури дозволив виділити систему підготовки старшокласників загальноосвітньої школи до свідомого вибору професій типу “людина – техніка”.

Ця система складається з таких компонентів: 1) формування спрямованості учнів на соціальне професійне самовизначення, що відповідає потребі у професійній самореалізації; 2) забезпечення старшокласників сучасними знаннями щодо значення професій типу “людина – техніка”, вимог професії до фахівця, а також формування уявлення про шляхи опанування професією; 3) забезпечення засобами адекватної самооцінки старшокласниками своїх професійних здібностей та нахилів через аналіз власного практичного, навчального та професійного досвіду; 4) формування навичок самовиховання, спрямованих на побудову життєвих професійних планів у реальному часовому контексті.

Першим етапом профорієнтаційної роботи в даному напрямку було вивчення мотивації учнів щодо майбутнього вибору професії, зокрема професій типу “людина – техніка”. До мотиваційної сфери особистості відносяться потреби, що є первісним джерелом її активності, діяльності і система вторинних первісних новоутворень, які розвиваються в процесі становлення особистості: мотиви, настанови, цінності, інтереси, ідеали, спрямованість тощо.

При визначенні мотиваційної сфери особистості учнів ми враховували дослідження П.В.Симонова, який пропонує наступну класифікацію потреб: 1) біологічні та продиктовані ними матеріальні потреби в харчуванні, житлі, техніці, що необхідно для створення матеріального добробуту, у засобах захисту від шкідливих впливів, забезпеченні індивідуального та видового існування; 2) соціальні потреби у вузькому смислі слова, що детерміновані залежністю від соціальної групи, необхідністю посідати певне місце серед інших, бути об'єктом поваги та любові; 3) ідеальні (культурні) потреби у пізнанні в широкому розумінні: пізнанні оточуючого світу і свого місця в ньому, пізнання смислу і призначення власного існування (Федоришин, 1980, с.158).

При аналізі об'єктивних мотивацій ми враховували дослідження С. Осіпова (1989, с. 137). Ми скористалися розробкою відповідних дослідницьких методик: “перевага”, сутність якої полягає у виборі з кількох альтернатив дій, що відповідають інтересу; “інформованість”, яка означає оцінку обізнаності в особливостях діяльності, котра пов'язана з інтересом досліджуваного; “готовність”, яка передбачає здатність до вкладання зусиль і засобів для здійснення відповідної діяльності (Osipow, 1989, с.146).

Для вивчення мотивації старшокласників відносно вибору професії в системі “людина – техніка” ми розробили свою методику, що включала три типи завдань для старшокласників, відповідних зазначеним прийомам.

Перший тип завдань передбачав вибір способу дії щодо запропонованих питань. Для цього ми модифікували опитувальник Є. Клімова (1988) “Анкета інтересів” та діагностично-диференційний опитувальник (ДДО) (с.174).

Пропонувалися ситуації побутового, пізнавального, професійного рівня, серед яких необхідно було вибрати більш близьку до опитуваного. Сутністю модифікації завдань було врахування реалій професій сьогодення, серед яких чимало нових – “менеджер”, “фінансист”, “дизайнер” тощо.

Другий тип завдань пов'язаний із закономірністю: реальна обізнаність людини відповідає її сталим інтересам. Тому пропонувалось якомога детальніше розповісти про професії, в яких діти обізнані найкраще. Рівень деталізації був додатковим показником сталості інтересів до даного виду діяльності.

Третій тип завдань пов'язаний з тим, що стала мотивація діяльності є джерелом вольових зусиль при виконанні відповідних завдань: чим більше перешкод долає

людина на шляху до певної мети, тим мотивованішою для неї вона є. Для аналізу за цим показником ми запропонували школярам розповісти про ті факти життя, коли вони долали певні труднощі і перешкоди, а також оцінити “жертви” та “цілі” на предмет того, на які “жертви” готові учні і з якою “метою”.

Даний етап дослідження мотивації вибору майбутньої професії старшокласниками дозволив з'ясувати дві змістовні сторони вивчення мотивації: загальна картина мотиваційного вибору (здатність/нездатність до здійснення вибору) і картина вибору технічних професій.

Другим аспектом аналізу мотивації стосовно вибору майбутньої професії типу “людина–техніка” в нашому дослідженні був “характер техніки”, відносно якої вона сформована. Серед груп професій щодо різновидів техніки ми виділили такі, що пов'язані з промисловим транспортом; пасажирським транспортом; роботою на великих промислових об'єктах; роботою на невеликих виробничих об'єктах з ручною працею; роботою з електротехнічними механізмами; роботою з електронною технікою; роботою із сільськогосподарською технікою; роботою з комп'ютерною технікою.

Третім аспектом аналізу мотивації вибору майбутньої професії типу “людина–техніка” в нашому дослідженні виступала структура мотивації. Зазначимо, що під структурою мотивації ми розуміли підстави для вибору майбутньої професії, якими керувалися школярі. Мотиви в даному випадку визначають спрямованість, якою викликане ставлення школяра до даного типу професій. Сучасні дослідники здебільшого визначають такі групи мотивів, що зумовлюють напрямок вибору професій:

- соціальні мотиви, які виявляються у захопленні суспільним призначенням професії, в бажанні виконувати соціальне призначення професії. Цей тип мотивації пов'язаний із формуванням особистісної зрілості, що визначається у розвинутій духовній потребі, котра набуває виду потреби у соціальній самореалізації. В даному випадку духовна потреба набирає образу служіння великій меті (Батьківщині, людству, народові тощо);

- моральні мотиви, які виявляються у готовності працювати заради групи, товаришів. Школярі, що зумовлюють свій вибір саме моральними чинниками, обирають професію заради служіння певній групі та моральним принципам, які їй притаманні. При цьому дитина прагне морального самовираження, моральної досконалості;

- матеріальні мотиви вибору професії пов'язані з матеріальною винагородою, прибутком, яким завершується ефективна праця в межах даної професії. Цей стимул в останній час почав набувати більшого значення, хоча і залишає дещо негативне забарвлення у громадській думці. Це негативне забарвлення пов'язане з “радянською” позицією, коли творча, високопродуктивна праця не мала належної оплати, втрачала своє значення, що значною мірою негативно впливало на економічний розвиток нашої країни. Матеріальні мотиви вибору професії, коли вони поєднуються з етичними, естетичними, творчими та іншими і не переважають їх, позитивно впливають на процес самовизначення. Продуктивна праця учнів, яка впроваджується в практику сучасної школи, дозволяє включити дитину ще в шкільному віці у реальні виробничі відносини, відчувати смисл зароблених грошей;

- пізнавальні мотиви, що виявляються у прагненні людини отримати таку професію, що могла б розширювати кругозір людини, постійно самовдосконалюватися. Велике значення при цьому має працелюбність та наполегливість;

- естетичні мотиви, які пов'язані із своєрідною естетикою праці даного виду. Учень, що спонукається саме цим мотивом вибору професії, сформував і відчув певний “естетичний смак” справи, якою займаються професіонали. Це краса і об'єкту

діяльності, і самих дій, і людей даної професії, і результатів праці. В цілому школяр переживає саме зріле відчуття краси професійної дії;

- мотиви творчості виявляються у можливості встановити власні творчі здібності й оригінальність; бажання представити власну особистість у результатах праці. Відносно технічних професій це виявляється у змісті інженерної та конструкторської праці, що потребує винахідництва та раціоналізації;

- змістовні мотиви пов'язані зі змістом професійної діяльності;

- престижні та утилітарні мотиви пов'язані із вибором на підставах впливу думки значимого оточення, відповідних соціальних груп.

Дана характеристика мотивів вибору майбутньої професії вивчалася нами для встановлення його актуального усвідомлення школярами. З цією метою використано модифіковану методику Є. Павлютенкова (1983), в якій було виявлено ставлення школярів до обраної професії (с. 101).

Вивчення цієї сторони мотивації вибору майбутньої професії ми спрямували на всі зазначені групи старшокласників (які обрали технічне професійне майбутнє, що обрали інші типи професійні; котрі не визначились у власному професійному виборі). Аналіз рейтингів “професійних мотивів” визначених нами груп дає можливість зазначити, що пріоритети у школярів, які здійснили вибір майбутньої професії, визначаються спрямованістю на зміст діяльності, утилітарні можливості професіонала, пізнавальні мотиви. У тих, хто не визначився у майбутній професійній діяльності, пріоритетними є матеріальні і престижні мотиви, що пояснює їх змістовну невизначеність, необмеженість професійною діяльністю.

Дослідження показало, що старшокласники віддають перевагу професіям менеджера, товаровознавця, лікаря, бухгалтера, банківського працівника, юриста, інженера-програмувальника. Серед робітничих спеціальностей на першому місці стоїть працівник водного транспорту, далі – водій автотранспорту, слюсар, продавець. Випускники шкіл практично не мають уявлення про зміст обраної ними професії, про здібності, яких вона потребує від працівника. Отже, можна припустити, що школа ще не повною мірою готує учнів до свідомого вибору професії.

Характеризуючи старшокласників, які обрали майбутню професію типу “людина – техніка”, варто зазначити, що вони визначаються сформованістю позитивного ставлення до змісту самої професії, спрямованістю на творчість. Вибір даної професії мало пов'язаний з престижною мотивацією, оскільки престижними є у даний час професії, що не стосуються виробництва: менеджер, фінансист, юрист тощо.

Висновки

Стан орієнтації старшокласників на технономічні професії не є задовільним. Насторожує, що мало випускників шкіл орієнтується на технічні спеціальності. Так, завжди потрібні робочі та інженерні спеціальності в Одеській області (слюсар, тесляр, муляр, інженер комунального господарства, інженер-експлуатаційник та ін.) обирають від 0,3% до 1,5% усіх опитаних. Не приваблюють молодь і сільськогосподарські технічні професії.

Як бачимо, профорієнтаційна робота серед старшокласників потребує нагального пошуку нових критеріїв, форм і методів.

Спостереження за реальним шкільним процесом у плані організації профорієнтаційної роботи дає можливість звернути увагу на розбалансованість профорієнтаційної роботи в сучасній масовій загальноосвітній школі. Разом з цим є окремі організаційні форми профорієнтаційної діяльності. Диференціація загальних схем організації профорієнтації в школах виявляється в розбіжностях суб'єкта профорієнтації. Можна бачити різне ставлення шкіл (і вчителів) до цієї роботи: від

епізодичного, другорядного - до глибокої роботи щодо безперервного вдосконалення людської особистості в створеному навчальному середовищі. Такі профорієнтаційні схеми є найтипівішими

Проблема технономічної профорієнтації старшокласників загальноосвітньої середньої школи продиктована практикою невизначених професійних виборів, яка спонукає до негативних сценаріїв їхнє подальше життя.

Проблема визначення педагогічних умов професійної технономічної профорієнтації розгорнута в двох напрямках: виявлення показників ефективності професійної орієнтації і пошуку “педагогічного інструментарію”- способів організації, технологічних схем, технолого-педагогічних підходів тощо. Набула подальшого розвитку система оцінювання ефективності профорієнтації, визначений комплекс параметрів ефективності профорієнтаційної роботи в сучасній школі, який побудований на поняттєвому і технологічному рівні, і може слугувати критерієм ефективності педагогічної системи профорієнтації, яка включає усвідомленість, адекватність, референтність вибору. Усвідомленість являє собою рівень репрезентованості різних сторін професії (змісту, самооцінки можливостей і шляхів соціалізації засобами майбутньої професії); адекватність визначається як рівень відповідності потенціалу і професійних вимог, референтність педагогічного впливу – міру впливу школи (системи профорієнтації) на прийняття рішення про професійний вибір; визначені параметричні характеристики системи профорієнтації (узгодженість, суб’єктивна і об’єктивна спрямованість, структурно-компонентний склад, спосіб врахування предмету професійної орієнтації).

Список використаних джерел

Osipow, S. H. (1989). *Career issues through the life span*. Washington: Psychology and Productivity, Change, and Employment.

Климов, Е.А. (1988). *Введение в психологию труда*. Москва: Просвещение,

Павлютенков, Е. А. (1983). *Професіональна орієнтація школярів*. Київ: Вища школа.

Павлютенков, Е.М. (1989). *Формування мотивів вибору професії*. Київ: Вища школа.

Федоришин, Б.А. (1980). *Система профконсультационной работы со старшеклассниками*. Киев.